

МЯСТОТО НА Д-Р ДИМИТЪР МУТЕВ В „РАННИТЕ ПЪТИЩА НА БЪЛГАРСКАТА МОДЕРНОСТ“

Ганка Камишева

През 2017 г. Университетското издателство „Св. Кл. Охридски“ отпечата докладите от научната конференция, посветена на 150 години от смъртта на д-р Димитър Мутев (1818 – 1864) и 160 години от смъртта на сестра му, поетесата Елена Мутева (1829 – 1854). Конференцията е проведена в София на 21 ноември 2014 г. Съставители и редактори на сборника са Катя Станева, Паулина Стойчева и Мария Пилева. Книгата съдържа текстове на български и на английски език с обем 244 страници във формат 70/100/16. В нея са отпечатани 16 научни доклада, 3 поздравителни адреса и 2 рецензии [1].

Сборникът е добре оформен с твърди корици. Макар че в него преобладават литературните и историческите изследвания, книгата привлича интереса на физическата общност в България със статията на чл.-кор. Васил Андреев *„Дисертацията на Димитър Мутев и началото на българските изследвания по физически науки“*. В нея са представени мястото на д-р Димитър Мутев в историята на науката и *„времето и средата“*, в която той твори. Подчергано е влиянието на елинската и гръцката цивилизация за разпространението на физическите знания. Към статията е приложен списък с отпечатани през Възраждането български учебници по физика и статии по метеорология [2].

М. Младенова представя *„Нови документи, сведения и догадки за Елена Мутева и д-р Димитър Мутев“* [3]. Тя разказва за семействата (Мутеви и Тошкович) на двете сестри Мария и Ана Кироолу, които живеят в къща на два етажа на улица Греческа в Одеса. Дядо им по майчина линия Христофор Николов Кироолу през 1838 е на 88 години, търговец от първа гилдия. Много по-подробна е книгата ѝ *„Елена Мутева (1829 – 1854). Едно закъсняло завръщане“* [5]. Елена Налбантова намира данни за най-малкия брат Никола Мутев в Рим, в списъка на погребаните чужденци. Никола Мутев създава първия български хор в Одеса [4]. На 9 март 1841 година умира най-малката им сестра Теофани. Марина Младенова изследва историята на Болградската гимназия, открита официално през май 1859 г. Кораис съобщава, че по времето на Мутев в Болград има оркестър, хор и любителска театрална група. Димитър Мутев основава библиотека в Болгарската гимназия (1860), на която подарява своите книги. За личната библиотека на Д. Мутев съобщава вестник *„Зора“* (1934). Редакторът му Данаил Крапчев пише, че библиотеката, подарена на гимназията от Д. Мутев, е смъкната в мазето, където скъпи кни-

ги са изложени на влага. През 1938 г., при посещението на Александър Теодоров-Балан в библиотеката на Болградската гимназия, има само една българска книга, подарена от Балан. Библиотеката изгаря при пожар [5, с. 152 – 155]. В Музея на чешката литература в Прага е открито писмо от Д. Мутев до Павел Шафарик на руски език. В него Мутев иска да купи чешка печатарска машина с шрифтове на кирилица. Предлага образците със славянски шрифтове да се изпратят до Виена в кантората на братя Гешооглу, а те да ги препратят в кантората на Евлоги Георгиев в Галац. На 4 януари 1860 г. Мутев съобщава, че е получено разрешение училището да отвори печатница и да издава списание [5, с. 58]. През 1863 г. Мутев създава българо-румънска печатница в Болград.

Огняна Маждракова-Чавдарова аргументира документално *„Д-р Димитър Мутев и създаването на печатница и библиотека в Болград“* [6]. Открита официално на 6 август 1861 г., печатницата в Болградската гимназия е създадена с указ на княза Александър Йоан I и със съгласието на министъра на изповеданията и народното просвещение на Румъния. В предисторията на това събитие авторката разглежда издаването на *„Месяцослова на българската книжнина“* от д-р Димитър Мутев и Драган Цанков за 1857 и 1859 година

Таня Тодорова проучва документално *„Димитър Мутев – основател и редактор на сп. „Български книжици“ (1858–1862)“* [7]. Тя дава съдържанието на *„съгласителното“* между д-р Д. Мутев и Общината на българската книжнина (братя Гъпчилещови, Гешоолу и Г. Золотович). Договорът, който е за една година, предвижда да се издават по 2 книжки месечно. Д-р Димитър Мутев е задължен като редактор да подготвя материалите, в които да има поне една оригинална статия, да поддържа връзка с авторите и да следи за редовното отпечатване и разпространение на списанието. Възнаграждението му е 36 000 гроша годишно според намерените от Т. Тодорова документи в Българския исторически архив, ф. 49, а.е. 94, л. 3-3 гр. Д-р Димитър Мутев редактира самостоятелно първите 14 книжки. Направеният анализ идва да покаже авторството му върху оригинални статии, отпечатани в *„Български книжици“*. Според авторката той въвежда цитиране на литература (заглавие, място на издаване и година). Отбелязан е фактът, че д-р Димитър Мутев е редактор, преводач, коректор и администратор. През 1858 г., след излизането на 14 книжка, настоятелите на списанието (К. Маринович и К. Славчевич) назначават Иван Богоров за помощник на д-р Д. Мутев при редактирането на 15-та и 16-та книжка. След напускането на Мутев списанието *„Български книжици“* излиза до 1862 година. Любен Каравелов пише, че статиите му са *„за обикновения българин твърде издигнати, а за учения – твърде слаби“*. Авторката разглежда документално материалната издръжка на Болградската гимназия, която дължи появата и развитието си на добрата организация и здравата финансова дисциплина, регламентирани в Указа, с който е създаде-

но училището. Русия прехвърля част от прихода от общинските имоти в 40-те български общини на разположение на Болградската гимназия при предаването им на Молдова. Този факт заляга в Христовула (Устава), с който е създадена гимназията, и гарантира материалното ѝ осигуряване. Поради това първоначално Болградската гимназия се издържа от доходите на българските общини. Постъпленията идват от давани под аренда „езера, ханове и други недвижими общински имоти“. Определени отчисления формират бюджета на Болградската гимназия и осигуряват създаването на печатницата. Според откритата от авторката в румънските архиви справка на Министерството на изповеданията и народното просвещение, Централното българско училище в Болград е единственото в Румъния по това време с автономен бюджет, притежаващо недвижими имоти. През 1865 г. с румънски декрет издръжката на Болградската гимназия преминава към бюджета. В архива на Болградската гимназия (1862 – 1866) в Букурещ (архивно дело 483/1863) се съдържат ценни сведения за финансовите отношения с кантората на Евлоги и Христо Георгиеви в Галац, която посредничи при закупуването на печатарската техника. В него се пазят 5 писма на д-р Д. Мутев. Направен е анализ на издателската дейност на печатницата.

Юлия Николова разглежда „Панакидата и философът (Спорът Сава Радулов – Димитър Мутев)“ [8]. Д-р Димитър Мутев уволнява Сава Радулов като учител през 1861 г. След това Радулов става управител на пансиона. След 3-годишен труд пансионът е открит на 3 май 1864 г. По мнението на съвременника д-р Георги Миркович: „пансионът възпитава и полага основите на благородството, без което, който и да получи образование остава безполезен член на обществото“ [Дякович, 1908, с. 962]. Сава Радулов ръководи печатницата към училището от 1863 до 1876 г. През този период са отпечатани 61 книги и учебници, от които 11 принадлежат на Радулов. Според Христовула, с който е създадена Болградската гимназия, официалният език е българският, но се изучават също руски, френски, румънски и гръцки. Д-р Димитър Мутев се жени за Александра, дъщеря на французина Ив Лоран от Лозана, преподавател в Ришеловския лицей, на 25 август 1857 г. Според Сава Радулов семейството на директора д-р Димитър Мутев се настанява в сградата на училището. То разполага с шест стаи, къща в двора с две отделения и четири прислужници. В официално протестно писмо на 13 януари 1862 г. до Настоятелството на Централното училище Сава Радулов пише, че дървата за огрев и водата за пиене, предназначени за учениците отиват за готвене и пране на Мутевите прислужнички. Кавгата между прагматика Сава Радулов и учения д-р Димитър Мутев дава подробна картина за работата на училището и неговия директор. Сава Радулов пише, че неговата учебна заетост е 24 часа седмично, а д-р Д. Мутев има само 2 часа в седмицата. Освен това д-р Д. Мутев се отказва от надзора над българските училища и прехвър-

ля отговорността на Павел Грамадов. Мутев въвежда точно времетраене на учебния час, а по това време в училището няма дори часовник. При пристигането му през есента на 1859 г. в училището има само един учител – Сава Радулов с три класа, като първи и втори клас учат в една стая, а в трети клас има 4 деца. Учителите нямат учителска стая. По това време Сава Радулов живее в две стаи. Д-р Димитър Мутев увеличава възнаграждението си и въвежда различна заплата за директора и за учителите, което също е повод за недоволство от страна на Сава Радулов. Според авторката липсата на прагматичност и лошото здравословно състояние на Мутев са причина добрите му намерения да не се реализират напълно.

Официалното назначение на д-р Димитър Мутев в „*Първата българска гимназия*“ (С. Дойнов) е от 15 октомври 1859 г. с указ на министъра на вероизповеданията и народното просвещение на Румъния [9]. Татяна Караиванова дава подробни исторически сведения за създаването и „*Възхода на Болградската гимназия (1857–1863)*“ [10]. През януари 1858 г. българските колонисти занасят в Яш, столицата на Молдовското княжество, писмено искане до княз Никола Богориди за отварянето на училище, в което науките да се преподават на български език, а също да се преподава и молдовски език. Молбата е одобрена от княза на 26 март 1858 г. с резолюция до Департамента по църковните имоти и народното просвещение за „*незабавно туряне в действие*“. На 19 юни 1858 г. е издаден указ (Христовул) на княз Богориди за откриване на „*Централно седемкласно училище*“ в Болград. Указът съдържа подробен устав за работата на гимназията с обем 14 страници. Уточнението на авторката за броенето на класовете в седемкласната гимназия не е съвсем коректно, защото броенето на класовете започва от пети клас (над началните класове). Училището отваря врати през септември 1858 г. То има избран попечителен комитет и директор (Сава Радулов). През август 1859 г. Сава Радулов подава оставка и на негово място е избран д-р Димитър Мутев. На 15 октомври 1859 г. Румънското министерство на просвещението утвърждава д-р Димитър Мутев за директор на Болградската гимназия. Дейността на д-р Димитър Мутев като инспектор на българските училища в Бесарабия е слабо позната. Организационната дейност на д-р Мутев за устройството на гимназията е свързана с подбор на учителски колектив, създаването на печатница и пансион. Учениците в пансиона получават безплатна храна, зимна и лятна униформа, бельо, учебници и учебни помагала. През 1860 г., след като български младежи са мобилизирани да служат в румънската армия, 200 български първенци излизат на протест, а румънското правителство отговаря с репресии от войска и жандармерия на 6 ноември 1860 година. Част от протестиращите са разстреляни, гимназията е опустошена. Д-р Димитър Мутев и семейството му успяват да се скрият.

Интересни сведения за д-р Димитър Мутев дава Никола Караиванов в статията „Трагичните събития в Болград през ноември 1860 година и д-р Димитър Мутев“ [11]. От нея научаваме за преживения от българското население кървав терор на молдовските власти в Болград и останалите 39 южни български села в Бесарабия. Българската колония възниква през първата половина на XIX в. след Руско-турската война, в която Гърция получава своята независимост. Тръгналите след руската войска български семейства са заселени в пограничните руски територии от другата страна на река Дунав. След Кримската война, съгласно подписания в Париж договор, който гарантира правата на българските колонисти, тези земи преминават към Молдова (1856). След обединението на Влашко и Молдова (1858) до 1878 г. българската колония принадлежи на Румъния, а след освободителната за България Руско-турска война тя е върната отново на Русия. Причина за терора през 1860 г. е желанието на молдовската власт да въведе в българските училища румънски език. Дотогава в тях преподаването по всички предмети е на български език, а учител по румънски език има само в Болградската гимназия.

Единствените два доклада на английски език в сборника принадлежат на Бети Гринберг [12-13]. В статията за първия превод на „Чичо Томовата колиба“ е дадена накратко българската църковна история и историята на американското мисионерство в Османската империя, което започва през 1819 г. По българските земи американските мисионери идват през 1834 г. Те отварят мъжко училище в Пловдив през 1860 г. и две училища в Стара Загора – девическо през 1863 г. и мъжко през 1870 г. Училищата от Стара Загора са преместени в Самоков като висши протестантски училища и са важен образователен център през първата половина на 20 в. През 1863 г. мисионерите отварят Робърт колеж в Истанбул. Градът е столица на Византийската (330 – 1453) и на Османската империя (1453 – 1922). Гърците го наричат Константинопол, а българите – Цариград. Мисионерските училища и колежи играят ролята на мост между различните култури, въвеждайки американския образователен модел. Печатницата им, създадена в Константинопол, е преместена в Самоков през 1898 г. Преводчи в издателската дейност на мисионерите са Петко Славейков (1856) и Гаврил Кръстевич (1837). Американската протестантска мисия издава списанието „Зорница“ (1864–1895), „Зорница-Детоводител“ (1896 – 1901) и седмичен вестник „Зорница“.

Мария Пилева поставя акцент върху богатството на езика и поетичната образност в превода на „Чичо Томовата колиба“, направен от д-р Димитър Мутев [14]. Сравнявайки списанието на „католика“ Драган Цанков, инициатор за създаването на „Общината на българската книжнина“ (1856 – 1862) и на „Български книжици“ (1857), и редактираното от Михаил Катков списание „Русский вестник“ (1856), авторката показва заимствани заглавия на статии от руското списание, както и идентични текстове в руския и българския

превод на „Чичо Томовата колиба“. Тези твърдения не намаляват ценността на неуспешния пръв опит във възрожденската българска литература за създаването на научно списание. Д-р Димитър Мутев успява да публикува в „Български книжици“ 1/6 част от превода на книгата. Посочените различия в руския и българския текст на книгата показват приносите на Мутев, който предава пълно и точно „близостта на оригиналния текст с библейските постулати“.

Паулина Стойчева разглежда европейския контекст на ориенталските истории [15]. Тя насочва вниманието си към структурирането на първа книжка на „Български книжици“, която излиза през май 1858 г. С нея започва отпечатването на преведените от Елена Мутева „Турски приказки“. Авторката обяснява интереса на Мутеви към текстове, свързани с ислямската култура, с хипотезата, че „чудесният свят на Изтока е сътворен в Европа“. Според мен обяснението може би е по-просто: Димитър Мутев избира преведените от сестра му „Турски приказки“ като реверанс към официалната османска власт.

Катя Станева продължава анализа на „Турските приказки“, отпечатани в редактираното от Димитър Мутев списание „Български книжици“ [16]. Според авторката по времето на Димитър и Елена Мутеви Османската империя няма обща културна платформа. Националните литератури на Балканите и тогава, и днес не признават връзките си с „турската изящна словесност“. От друга страна, дистанцирането на християнските общности от османското културно наследство според авторката е жест на родолюбие. Отхвърлянето на обща културна платформа, изградена върху религиозна основа, не омаловажава дистанцирането на завладените християнските народи, което гарантира оцеляването на техния език, вяра и култура.

Предложеният на вниманието на читателя сборник съдържа много интересни и с високо научно ниво статии. В някои от тях могат да се намерят малки неточности, свързани с непознаване историята на образованието в българските училища през XIX в.

Литература

- [1] К. Станева, П. Стойчева, М. Пулева (съст.), Елена и Димитър Мутеви: Ранните пътища на българската модерност. Сборник с материали от научна конференция, посветена на 160 години от смъртта на Елена Мутева (1829–1854) и 150 години от смъртта на Димитър Мутев (1818–1864), София, 21 ноември 2014, Унив. изд. „Св. К. Охридски“, София (2017)
- [2] В. Андреев, Дисертацията на Димитър Мутев и началото на българските изследвания по физическите науки, Елена и Димитър Мутеви: Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 65-78

- [3] М. Младенова, Нови документи, сведения и догадки за Елена Мутева и д-р Димитър Мутев, Елена и Димитър Мутеви: Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 13-64
- [4] Кораис, Болград – столица бессарабских болгар (2011)
- [5] М. Младенова, Елена Мутева (1829 – 1854). Едно закъсняло завръщане, Артграф, София (2012)
- [6] О. Маджарова-Чавдарова, Д-р Димитър Мутев и създаването на печатница и библиотека в Болград, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 103-119
- [7] Т. Тодорова, Димитър Мутев – основател и редактор на списанието Български книжици (1858 – 1862), Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 133-143
- [8] Ю. Николова, Панакидата и философът (Спорът Сава Радулов – Димитър Мутев), Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 120-132
- [9] С. Дойнов, Първата българска гимназия, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 79-86
- [10] Т. Караиванова, Възходът на Болградската гимназия (1859–1863), Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 87-95
- [11] Н. Караиванов, Трагичните събития в Болград през ноември 1860 година и д-р Димитър Мутев, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 96-102
- [12] В. Grinberg, *Bulgarski Knizhitsi* and the first translation of *Uncle Tom's Cabin*, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 146-166
- [13] В. Grinberg, Gender issues and American source materials in the Bulgarian national revival press, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 167-176
- [14] М. Пилева, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 177-193
- [15] П. Стойчева, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 215-226
- [16] К. Станева, Ранните пътища на българската модерност, СУ (2017) 227-238